

DOI: 10.15330/ukrst.20.93-106

УДК 81'373+81'373.21

ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ГРУП НАЙМЕНУВАНЬ ПІДЗЕМНИХ ВОД: СЕМАНТИКА ТА ЕТИМОЛОГІЯ (НА МАТЕРІАЛІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ, УКРАЇНА)

Світлана ЛИЧУК

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного

медичного університету (Україна, Івано-Франківськ)

E-mail: svitlanavl@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-4508-7368

У статті проаналізовано реалізацію найменувань з семантикою 'підземні води' у говірковому мовленні Івано-Франківської області, відзначено коливання значень зафіксованих лексем, визначено ареальну специфіку номінації географічних реалій. Народні назви поділено на природні (виражають різні ознаки номінації) і штучні. Тематична група лексики на позначення водних реалій включає три лексико-семантичні групи (ЛСГ): 'Підземні води', 'Джерело', 'Криниця'. ЛСГ 'Джерело' містить такі мікрополя: 'Джерело', 'Початок джерела', 'Джерело із солоною водою', 'Джерело з холодною (відносно теплою) водою'. Здійснений системний науковий аналіз народних географічних назв на позначення водних реалій засвідчив, що така географічна номенклатура зберігає архаїчні риси, основою є загальнономовні терміни з прозорою семантикою слов'янського походження, хоча трапляються випадки ініомовних запозичень, окремі народні найменування вживаються тільки на досліджуваній території. У номінуванні географічних об'єктів підземних вод переважає однослівна іменникова лексика, зрідка засвідчено субстантивовані прикметники. Для похідних назв характерні словотвірні моделі, мотивовані твірними основами дієслів. Найпродуктивнішим способом творення апелятивних назв є морфологічний спосіб, зокрема суфіксальний. Народні географічні назви представлені також різними фонетичними варіантами.

Ключові слова: *лексико-семантична група, лексема, семантика, географічна народна назва, апелятив, підземні води.*

Постановка проблеми. Івано-Франківська область займає північно-східну частину Українських Карпат, Прикарпаття та частково Опілля. Специфічність народних географічних назв регіону проявляється в їхній діалектній неоднорідності, яка характеризується розмежуванням досліджуваного масиву на різні етнографічні регіони: Гуцульщину, Бойківщину, Покуття, Опілля. Відповідно на досліджуваному терені побутують гуцульські, бойківські, покутські й наддністрянські говірки, що входять до південно-західного наріччя української мови.

Географічна апелятивна лексика Івано-Франківщини до цього часу не була предметом спеціального ґрунтового та всебічного системного наукового аналізу. Актуальність дослідження апелятивної географічної

лексики Івано-Франківщини зумовлена недостатнім рівнем її вивчення та важливістю таких студій для українського та слов'янського мовознавства.

Аналіз досліджень. Наукові розвідки з української діалектології не втрачають свого значення в сучасній лінгвістиці. Цей пласт лексики активно вживаний кожним мовцем, бо позначає середовище його існування і є необхідним засобом щоденного спілкування. Результати дослідження народної географічної лексики містяться в регіональних словниках сучасних українських дослідників Т. Громко [5], В. Лучика, Т. Поляруш [5], Є. Черепанової [34], О. Данилюк [8], Н. Сіденко [23], І. Потапчук, Шийки [35], О. Слободян [24].

Мета нашої статті – проаналізувати апелюючи на позначення підземних вод та простежити особливості номінації таких реалій у народній географічній терміносистемі досліджуваної території.

Виклад основного матеріалу. У географічній науці *під|земні |води* – це ‘води, що заповнюють нори та пустоти гірських порід’. За гідравлічними властивостями вони поділяються на ґрунтові, напірні й верховодку [2, Т. III, 39]. У своєму дослідженні поділяємо їх на природні (виражають різні ознаки номінації) і штучні.

ЛСГ ‘Підземні води’. На території Івано-Франківщини семантику ‘підземні води’ (у загальному значенні) репрезентує низка однослівних та двослівних назв. Серед однослівних найпоширеніші *джерело*, *жила*, *криниця*, рідше вживаються *плавун*, *дренаж*, *вода*, *нора*.

Слово *жила* сягає псл. **žila* [10, 197]. Співзвучна лексема записана Є. Тимченком: ‘джерело води, що тече під землею’ [31, 930]. Вона поширена в інших говорах України: *жила* ‘джерело’ [9, 158; 27, 114], *жила* ‘підземний потік води’, *жили* ‘підземне русло’ [35, 45], *жила* ‘джерело прісної води’ (тільки в західно-волинських говірках), *жила* ‘джерело в криниці’, ‘підземний потік’ [8, 48–49], а також слов'янських мовах: болг. *жіла* ‘рудна або водяна жила’ [4, 79], блр. діал. *жыла* ‘водоносний шар, кринична, волога смуга, криниця серед багна’ та інші [39, 66].

Номен *криниця* < псл. **krynica / crinica* ‘джерело; (виритий) колодязь’, похідне від *krъnъ* ‘викопаний’ (< і.-є. **kr-/ker-* ‘різати’) [10, 93; 42, 329–332]. Й. Дзендзелівський цю назву фіксує зі значенням ‘колодязь’ у закарпатських, подільських та інших говорах України [9, 155]. Порівняймо літературне *криниця* 1. ‘глибоко вкопана й захищена цямринами від обвалів яма для добування води з водоносних шарів землі; колодязь’, 2. ‘т., що й джерело’ [30, 308], укр. діал. *криниця* ‘глибока яма в річці, де закручує вода’ [19, 43], ‘джерело, колодязь’ [41, Вып. 21, 156–157], ‘ключ, джерело’ [32, 254], ‘глибока балка, на дні якої б'ють джерела’ [43, 217], див. також [34, 110; 8, 68], пор. ще п. *krynica* ‘джерело’ [47, 207].

Назва *плавун* < *плав* (+ суф. -ун-) < **plavъ* [36, 212–213], укр. літ. ‘перенасичені водою рихлі, дрібнозернисті породи (піски, суглинки тощо), здатні розпливатися, рухатися’ [30, Т. VI, 582]. Великим набором значень відзначимо цю назву в українській діалектній мові [5, 150; 35, 95; 34, 167; 8, 101], пор. ще блр. діал. ‘текучий пісок’ та інші [39, 145].

Лексема *джерело* < псл. *žerdlo ‘горло’, ‘отвір’ [10, Т. II, 50], пор. також літ. *дре|наж* ‘осушення ґрунту за допомогою системи траншей, підземних труб, канав і каналів; дренавання’ [30, Т. II, 411].

Доповнюють семантику ‘підземні води’ (у загальному значенні) двослівні словосполучення: *під|земна вода*, *під|шк|ірна вода*, *під|шкурна вода*, *за|шкурна вода*, *верхна вода*. Усі записані назви, окрім *під|шк|ірна вода*, вживаються на Рівненщині [35, 94], на Кіровоградщині – *під|шкурна вода* [5, 147].

ЛСГ ‘Джерело’. Усі номени цієї ЛСГ згруповано в семантичні мікрополя: 1) ‘Джерело’, 2) ‘Початок джерела’, 3) ‘Джерело із солоною водою’, 4) ‘Джерело з холодною (відносно теплою) водою’.

Основою першого семантичного мікрополя є назва *джерело* з такими значеннями: ‘джерело’, ‘природне джерело з питною водою’, ‘природний ключ з-під скали’, ‘місце, де б’є вода’; фонетичні й словотвірні варіанти *дже|ре|ло*, *джури|ло*, *же|ре|ло*, *дже|рел|це*, *джер|ел|це*, *джерло*, *джури* позначають джерело.

Номени, що представляють другу семантичну позицію, утворені від назви *кри|ниця*, що побутує на Покутті зі значенням ‘обгороджене джерело’, а на Гуцульщині – ‘джерело’. З останнім значенням зафіксовано деривати *кри|ничка*, *кер|ничка*, *кир|ничка*, *к|ір|ничка*, *кернич|ки*, *керничина*, *к|ірничина* з формантами -к-а, -к-и, -ин-а. Гуцульський апелятив *кри|ничка* реалізує значення ‘природне джерело з-під скелі’. На позначення ‘джерела, криниці’ вживається назва *кер|ничка*, *к|ір|ниця*, *кер|ниця*. Семантику ‘джерело у полі’ передає лексема *к|ір|ничка*. На Хмельниччині апелятив *кри|ничка* означає ‘джерельна місцина; витік річки чи струмка’ [32, 254], бук. *кір|ниця* ‘криниця’ [27, 200]. Місцева назва *к|ірнич|ки* ‘багато (кілька) джерел’ простежується в говірках різних районів області. У цих назвах спостерігаємо фонетичне явище кореляції (перехід *ри* (*pi*) у *ри*) з метатезою голосного *ер* (*ir*, *ip*).

Семантику ‘джерело’ доповнюють поодинокі апелятиви *но|ра*, дериват на -иц|а *но|риц|а*, прийменникова двокомпонентна назва *но|ра з во|дов*. З такою самою семантикою вживаються спільнокореневі номени *в|ік|но*, *в|ік|онце*, *в|ік|нина*, *в|ік|ни|на*, пор. *вік|нина* ‘чисте місце в болоті’ [10, Т. I, 398], ‘не заросле водоростями місце на болоті; воронка виру’ [25, Т. I, 237], ‘криниця без цямриння; копанка; трясовина, провалля; коловорот’ [27, 56]. Дериват *в|ік|ниш|че* позначає ‘місце, де є вікно – джерело’ в бойківських говірках.

На Покутті побутує лексема *голо|ва* та *голо|вишч|і*, на Гуцульщині лексема *голо|вища* зі значенням ‘джерело’.

Зареєстровано народні назви *род|ник* ‘джерело’, дем. *родни|чок* ‘т. с’ у покутській говірці. З різним значенням він поширений в інших місцевостях України: діал. *род|ник* [1, 105; 34, 196], *род|нік*, *родні|чок* [35, 109], *род|ник*, *родни|чок*, *род|нік*, *родні|чок* [5, 175–176].

Поодиноким випадком уживання є географічні апелятиви *кл|уч*, *кл|учі* із загальнономовною семантикою ‘джерело’ [30, Т. IV, 193], очевидно, < псл. *kljukati* ‘стукати’ < від звуконаслідування *klju-klju* [10, Т. II, 468], пор. *ключ* ‘джерело’ [5, 94].

Подібну семантику виражає локалізм *фунти|рат*, зафіксований у гуцульських і бойківських говірках. Назва, мабуть, запозичена з румунської мови, пор. рум. *fontâna* + суфікс *-at-* ‘(артезіанський) колодязь’, пов’язане з пізньолатинським *fontana* ‘джерело, ключ’ [10, Т. VI, 139], пор. ‘джерело, студня’ [46, 193–194].

Апелятив *риш|тока* ‘джерело’ – фонетичний варіант від *риштік* ‘риштак; невеликий струмок’, через російське і польське посередництво запозичений з німецької мови; нім. *Rinnstock* ‘жолоб, канава, водостік’ [10, Т. V, 86]. Назви *фунти|рат* і *риш|тока* – регіоналізми.

Загальні назви *|кадуб*, *ка|дуб*, *|кад’їб* зареєстровано зі значенням ‘джерело, вода якого тече через порожнину дерева’. Таку саму назву *|кадуб* виявлено з іншою семантикою ‘джерело, обкладене колодами з видовбаними серединами’. Апелятив *кадуб*, *кадіб* < псл. **kadъlbъ* ‘колодязний зруб з цілого пня; польова криниця’ [10, Т. II, 338], ‘колода дерева з видовбаною серединою, яку ставили в джерело замість колодязного зрубу’ [33, 113], див. ще [27, 181; 13, 359], пор. також західнополіське *кадовб* ‘криниця, викопана в полі або на попасі’ [37, 221], вол. *кадлуб* ‘суха простора заглибина на полі або сіножаті’ [8, 59].

Акустичні властивості притаманні народним назвам *|дз’уркало*, *дзюр|кач*, *|джуркайло*, *|чуркало*, *ч’ур|кач*, що позначають ‘джерело, з якого вода тече із звучанням’. Лексема *|шуркач* ‘джерело’ утворена за допомогою суфікса *-ач-* від дієслівної основи *шурк-ати* ‘човгати, терти, скребти і таке інше по якійсь поверхні, утворюючи шум, шарудіння’. На Гуцульщині номен *|ч’уркало* задекларований у двох значеннях: ‘джерело, з якого вода тече із звучанням’, ‘джерело, з якого вода б’є струменем угору’.

Останню семантику тут же передає номен *|дж’уркало*. Апелятив *джур|кайло*, *|джюркало* діал. ‘т., що дзюр|кач; джерело, звідки з дзюрчанням витікає вода по жолобку’ [27, 92], пор. *джур|кач* ‘джерело’ [12, 99]. Одиначна лексема *|чурчик* на Покутті і Гуцульщині вживається на позначення ‘джерела, потічка’, утворена за допомогою демінутивного суфікса *-ик-* від основи *чурк-чуркати* ‘текти’ [21, 223], *чурок* ‘джерело’ [12, 205]. Однією говіркою обмежений номен *|ц’уркало* ‘джерело’, пор. *цюрити* ‘дзюрити, текти, струмувати, вирувати’ [10, Т. VI, 270], гуц. *цюркотіти* ‘текти’ [21, 217]. У говірках Покуття записано народну назву *|буркало* ‘джерело’, пор. діал. *буркало* ‘те саме’ [12, 104], бук. ‘бистринь у рукаві річки’ [27, 43]. На різні відтінки акустичних властивостей води джерела вказують ще найменування *|гур|кайло* ‘джерело, з якого вода з шумом витікає на поверхню’, що є варіантом від *гуркало*, та *дзв’ї|н’оха* ‘дзвінке джерело’.

Семантику ‘джерело, з якого вода б’є струменем угору’ передають апелятиви *фон|тан*, *водо|граї*, *кл’уч*, *стру|їа*, демінутив *|струйка*. Назва *фон|тан* походить з італійського *fontana* ‘джерело, фонтан’, мабуть, асоціюється зі штучно створеним фонтаном. Вона досить поширена з таким значенням в інших слов’янських мовах [10, Т. VI, 118].

У переносному значенні вживається локальна лексема *ки|п’ячка* ‘джерело, що з силою пробивається з-під землі та скель, кипить’, мотивована дієприкметником *кип’яча* ‘вируюча’ + суфікс *-к-а*, пор. *кипіти*

(перен.) ‘бурхливо вирувати, бурхати, клекотіти (про холодні, не підігріті рідини)’.

На території Івано-Франківщини поширені двослівні назви на позначення ‘джерела, з якого витікає мала кількість води’: *сл’о|зитси во|да*, *сл’о|зит во|да*, *со|читси во|да*, *но|ритси во|да*, *во|да но|рит*, *чу|рит во|да* (вживання дієслова з діалектним постфіксом *-си* чи без нього). Віддієслівний апелятив *|сикавка* зафіксований у гуцульській говірці. Інші багатозначні номени *дже|рел’це*, *дже|рел’це*, *же|рел’це*, *пот’|чок* мають аналогічне значення.

Семантику ‘джерело, з якого вода стікає жолобком’ виражають полісемантичні географічні назви *|жолоб*, *|жол’їб*, *жоло|бок*, *ко|рито*, *|кадуб*.

Репрезентантом значення ‘джерело, з якого вода стікає у корито’, ‘дерев’яний жоліб, по якому стікає джерельна вода’ є лексема *|чуркало*. На Гуцульщині засвідчено вживання номена *чур|к’ів* ‘джерело, з якого вода стікає жолобком’, пор. укр. діал. *чурів*, *чуркало*, *чурків* ‘джерело; дерев’яний жоліб, по якому стікає джерельна вода’ [6, 214], *чурів* ‘джерело’ [18, 34], бук. *|чуркало* ‘джерело; струмок’ [27, 652].

Лексичні одиниці *кри|нички*, *кринич|ки*, *кри|нич|ки*, *кернич|ки*, *кирнич|ки*, *к’ірнич|ки*, *чурка|ла* вживаються в множині із семантичним навантаженням ‘місцевість, де є багато джерел’.

Семантичне мікропіле ‘початок джерела’, ‘витік джерела’ репрезентують апелятиви *|вит’їк*, *вер|ш’їн*, *вер|шад*, *|вери’їт*, *вер|ш’їт*. Апелятив *|вит’їк* утворений від дієслова *витікати*. Аналогічні назви функціонують на Волині [8, 27], Рівненщині, Західному Поділлі [35, 21]. Порівняймо значення номена *вер|ш’їн* та його варіантів: ‘великий яр, зарослий ожиною, малинником та іншими кущами’ [16, 220], ‘початок ріки (поток)’ [14, 166], ‘початок потоку; ґрунт навколо джерел потоку’ [46, с. 51], пор. також *верш’їд* ‘стрімкий потічок’ [3, 257].

Номени *голо|виц’а*, дем. *голо|вичка* позначають ‘джерельний витік’, а дієслівна назва *поч’ї|найеси* й іменникова *по|чаток* – ‘місце, звідки бере свій початок джерело’. Номен *голо|виц’а* (перен.) вживається в гірській частині області із семантикою ‘початок річки’, ‘витік потоку’, що <псл. *golva ‘вершина, витік ріки’, пор. *головиця* ‘джерело; теплиця’ [46, 38], ‘теплиця, нора’ [38, 238], ‘джерельний витік, початок ріки’ [14, 166], ‘природне джерело; верхів’я річки’ [6, 47].

Із семантикою ‘місце, де вода витікає з-під землі’ вживаються лексеми *дже|ре|ло*, *дже|ре|ї|ло*, *дже|рел’це*, *дже|ре|ї|це*, *дже|ре|ї|це*, *но|ра*. Таке саме значення ‘місце, де вода зникає під землю’ репрезентують номени *|д’їрка*, *|дирка*, *|д’єра*, *|г’єрка*, *|дз’урка*, *|дзюрчик*, пор. рівн. *|дз’урка*, *но|ра* ‘те саме’ [35, 41, 81], кіров. *|дзюрка*, *|дзюрчик* ‘джерело, з якого витікає мала кількість води’ [5, 69, 112], вол. *|дзюрка* ‘маленьке джерельце’ [8, 44].

Значне місце в лексиці регіону займають народні назви на позначення **семантичного мікрополя ‘джерело із солоною водою’**. Частотою вживання відзначимо апелятив *сиро|виц’а* ‘джерело із солоною водою’, ‘насичена солями вода, що витікає з гірських солоних джерел; джерело солоної води’ та її фонетичні варіанти *соро|виц’а*, *соро|виц’є*, *соро|виц’ї*,

сир|виц'а, сор|виц'а в значенні ‘соляне джерело’. Жителі Гуцульщини широко використовують слово *сор|виц'а* на позначення дуже солоної води.

Семантичне тлумачення назв *соло|ниц'а* ‘соляне джерело’, *солон|ц'і* ‘місце, де є джерела з солоною водою’ реалізується на базі прикметника *солоний*, пор. *со|лонец* ‘озеро або джерело з солоною водою’, ‘солоне джерело’ [12, 188], бойк. *со|лонец* ‘місце із соляною ропою’ [20, Ч. II, 236]. Не формують суцільного ареалу, а фіксуються окремими вкрапленнями лексеми *|солишче, со|л'анка* зі значенням ‘соляне джерело’, утворені від іменника *сіль* + суфікси *-ишч-е, -'анк-а*, пор. *солянка* (діал.) ‘соляне джерело’ [10, Т. V, 253].

Аналогічне значення передає номен *|бан'а*, пор. *баня* ‘солеварня’ [10, Т. I, 136], ‘соляне джерело; солеварня’ [18, 32]. Деривати *|банишче, ба|н'анка*, варіант *ба|н'енка* позначають ‘місце, де колись були соляні джерела’. Назви утворені за допомогою суфіксів *-ишч-е, -'анк-а (-'енк-а)*.

Загальна назва *ро|с'іл'на* ‘місцевість із джерелами соленої води’ – субстантивований прикметник *росільна* ‘яка має джерела дуже соленої води’, пор. *ро|с'іл* ‘дуже насичена сіллю природна вода’ [30, Т. VIII, 808, 882].

Номен *со|лотвина* ‘солоне джерело’ <псл. **soltvina* ‘багнувате місце; багновище, мочарі’ [36, 252–253; 6, 175], ‘багнувате місце’ [10, Т. V, 351; 20, Ч. II, 236], ‘соляне джерело’ [28, Т. II, 386; 14, 166].

Серед назв, що формують аналізоване мікрополе, засвідчено складні – *со|лоне джере|ло, со|лена во|да* – вказують на смакові якості води; *сол'а|не джере|ло, квас|на во|да* ‘джерело (струмок), що тече по камінню, яке дає такий смак’ – вказують на хімічний склад та смакові якості води; *с'ірчано-вод|неве джере|ло, с'іркове джере|ло, с'іркове джере|ло* зі значенням ‘джерело, яке має хімічні властивості’, *с'ірковод|неве джере|ло* ‘джерело, яке має лікувальні властивості’, *|чути |млакоу* ‘джерело, яке має запах млаки’ – вказують на запах води та її хімічні властивості.

Івано-Франківська область багата на мінеральні джерела. Зокрема, значення ‘джерело мінеральної води’ позначають відіменникові назви: *кри|ничка, джере|ло, бур|кут*, пор. *бур|кут* ‘джерело мінеральної води’ [7, 263], а також рум. *borkut* ‘те саме’ [22, 58]. Відприкметникові назви представлені двома апелятивами: *ц'і|л'ушче, л'іку|вал'не*, а віддієслівні – одним словом *ра|тунок*. Співзвучну семантику передають двокомпонентні словосполучення *ц'і|л'ушче джере|ло, м'іне|рал'н'і дже|рела, за|л'ізна во|да*.

Відомо, що ріки, потоки, джерела, особливо гірські, дуже холодні. У досліджуваному говірковому просторі зафіксовано назви, що вказують на температуру води гідрооб'єктів, тому виділяємо їх в окреме **семантичне мікрополе ‘джерела з холодною водою’**. На позначення холодних джерел місцеві жителі використовують найменування, мотивовані прикметником *студений* ‘дуже холодний’: *сту|дена во|да, сту|дене, |студ'н'а, студе^н|ни-ц'а, студе|нец, студе|н'ек, сту|дена кри|ничка, |студна*. Номени *|зимне, |зимни, |зимна во|да, хо|лодне, холо|дец, леди|ниц'а, лед'а|ниц'а, лед'а|ничка* ‘джерело з крижаною водою’, *|ср'ібна* ‘дуже холодна вода’ утворилися від прикметників *зимний, холодний, льодяний і срібний*. У гуцульських діа-

лексах зареєстровано лексему *голо|виц'а* зі значенням 'невелике джерело; струмок з холодною водою' і *в'ік|нина* – 'джерело з холодною водою'.

В антонімічному відношенні до попередніх назв перебувають назви із семантикою 'джерело, вода якого взимку не замерзає'. Її відтворюють народні географічні найменування *ринка, голо|виц'а*. Лексема *теп|лиц'а*, фонетичний варіант *теп|лиц'і*, суфіксальні деривати *теп|личка, теп|личина* функціонують зі значенням 'джерело з дуже холодною водою влітку, яка не замерзає взимку', указуючи на природні особливості води джерела. Подібне значення апелятив *тепличина* має в інших джерелах [6, 182; 10, Т. V, 547; 12, 193; 48, 32], бойк. *теп|личка* 'місце у водоймі, де вода ніколи не замерзає' [20, Ч. II, 284]. Назва *плесо* побутує з семантикою 'місце, де вода не замерзає', а номен *па|рило* – 'плесо; джерело з теплою водою', пор. *па|рило* 'водяна ковбана, наповнена природною теплою водою' [17, 52].

На позначення 'місцевості, де багато джерел, вода яких взимку не замерзає' мовці використовують поодинокі множинні апелятиви *бе|зодн'і, к'ірич|ки, |нори*.

ЛСГ 'Криниця'. Цю ЛСГ формують назви, що реалізують семантику 'вкопана яма, що постійно наповнюється водою джерела', 'криниця', 'місце, де беруть воду'. Поміж них найпоширеніша полісемантична лексема *кри|ниц'а* з різноманітними фонетичними та словотвірними варіантами: *кри|ниця, кир|ниц'а, кир|ниця, к'іри|ниц'а, к'іри|ниця, кер|ниц'а, кер|ниця, к'іри|ничка, к'іри|чина, к'іри|ниц'і*. Інші варіанти *кир|ничка, ки'р|ничка, кер|ничка*, множинний апелятив *к'іри|ниц'і* вживаються зі значенням 'криниця в лісі', *кер|ниц'а* 'криниця, джерело', а варіант *к'іри|ниц'а* ще означає 'криниця, джерело, струмок'. Семантичне тлумачення номінів *кри^е|ниц'а, ке^р|ниц'а, ки^р|ниц'а, кер|ниц'а, кир|ниц'а, кл'уч, но|ра, |в'ікни^ена, ч'ур|чак, жур|чак, жи|ла, |струм'ін* – 'підземне джерело на дні криниці'. Останній сягає псл. форми **strumy* [36, 260], укр. *|струм'ін* 'потік, ручай' [26, 219], 'центральна швидка течія річки' [8, 131], 'підводне джерело на дні криниці', пор. також п. *strumien* 'потік, ручай' [47, 162], ч. *strumen* 'джерело, струмок, потік', 'довга ополонка' [15, 68], блр. *|струмень* 'криниця' [39, 182].

Синонімом до слова *кри|ниц'а* є лексема *ко|лод'аз* та його фонетичні варіанти *ко|лодець, ко|лодис* зі значенням 'криниця', що відзначаються меншою продуктивністю вживання. Походження її сягає псл. **koldędź* [10, Т. II, 518], пор. укр. літ. *ко|лодязь* 'захищена від обвалів зрубана вузька глибока яма, що служить для добування води з водоносних шарів землі' [30, Т. IV, 229], укр. діал. *ко|лодязь, ко|лодець, ко|лодезь, ко|лондєзь, ко|лодись, ко|лодіж, ко^в|лодязь* [35, 61–62], *ко|лодяз, ко|лодязь, ко|лодязик, ко|лодязц* [8, 64–65], *ко|лодязь, ко^а|лодязь, ко|лодець, ко|лодязць* [23, 7], пор. слов'янське: ро *ко|лодец*, болг. *кладенец*, -х. *кляденац* [10, Ч. II, 518], блр. діал. *каладзец* [39, 84], *калодзеж* [40, 332].

Однією наддністрянською говіркою обмежена лексема *|кринка* в значенні 'криниця'. Дослідники О. Карпенко, О. Брюкнер, А. Преображенський вважають географічні назви *кри|ниця* і *|кринка* семантично однорідними назвами [11, 161; 45, 489; 44, Т. I, 386].

Доповнюють ЛСГ багатозначні апелювативні найменування з різною семантикою: |кадуб 'криниця', 'криниця, у якій завжди є вода і яка ніколи не висихає', |кад'іб 'криниця', 'вода, яка тече в порожній стовбур дерева і там стоїть', 'криниця з видовбаною колодою', |кадовб 'криниця', |копанка 'криниця', 'криниця в лісі', 'криниця в лісі, викопана людьми', 'викопана, розчищена криниця', голо|виц'а 'криниця в лісі'.

Номен джерело та його фонетичні варіанти дже|рел'це, жи^ери^ело, же^уре^уло в багатьох говірках Івано-Франківщини функціонують зі значенням 'криниця в лісі', у наддністрянських і бойківських говірках позначають 'підводне джерело на дні криниці', а в бойківських ще й мають значення 'викопана яма, що постійно наповнюється водою джерела', 'криниця'. Вузьколокальна діалектна назва |студн'а реалізує семантику 'криниця з холодною водою'. Тільки в гуцульських говірках виявлено номен ос|м'ів 'криниця', пор. 'трухлий всередині пень' [10, Т. IV, 223], етимологічно не зрозуміле.

Назва жура|вел' (переносне) зі значенням 'криниця' спорадично вживається в населених пунктах досліджуваного регіону, не утворюючи якогось чітко окресленого ареалу. На Гуцульщині побутує лексема соро|виц'а із семантикою 'соляна криниця'.

Значення 'висохла криниця' передають двослівні номени су|ха кри|ниц'а, су|ха кир|ниц'а, су|ха кир|ниця, су|ха кер|ниц'а, су|ха к'ір|ниц'а. На Покутті означену семантику реалізують словосполучення про|пала во|да, бе^уз во|ди, а на Гуцульщині – за|пушена кер|ниц'а, |висохла кер|ниц'а.

Висновки. Здійснений системний науковий аналіз народних географічних назв на позначення водних реалій дає підстави зробити такі висновки. Тематичну групу на позначення підземних вод структуровано у 3 лексико-семантичні групи: 'Підземні води (у загальному значенні)', 'Джерело', 'Криниця'. Народна географічна номенклатура на позначення підземних вод зберігає архаїчні риси, що підтверджує сталість і давність цього пласту лексики: жи|ла сягає псл. *žila 'джерело'; джерело < псл. *žerdlo 'горло', 'отвір'; кри|ниц'а < псл. *kъrnica / crinica 'джерело; (виритий) колодязь', похідне від крьть 'викопаний' (< і.-е. *kr-/ker- 'різати').

Основою аналізованої групи лексики є загальномовні терміни з прозорою семантикою, які мають слов'янське походження. Серед досліджуваних номінацій трапляються випадки іншомовних запозичень: фунти|рат 'джерело' (< рум. *fîntînă* + *-at-* '(артезіанський) колодязь'), риш|тока 'джерело' (< нім. *Rinnstock* 'жолоб, канава, водостік'), дре|наж 'підземні води (у загальному значенні)' (< англ. *drain* 'відкачувати', 'відводити'). Окремі народні найменування вживаються тільки на території Івано-Франківщини: ос|м'ів 'криниця'. У номінуванні географічних об'єктів водних реалій досліджуваного регіону переважає однослівна іменникова лексика, зрідка засвідчено субстантивовані прикметники. Для похідних назв характерні словотвірні моделі, мотивовані твірними основами дієслів.

Найпродуктивнішим способом творення апелювативних назв є морфологічний спосіб, зокрема суфіксальний. Відіменникові похідні творяться за допомогою продуктивних суфіксів: -к-а (кир|ничка), -иц'а (голо|виц'а); віддієслівні – -л-о (чуркало), -чик- (чурчик); відприкметникові – -ин' (стр'ім'ин').

Прийменникові конструкції представлені назвою *бе^uз во|ди*. Одним із шляхів поповнення географічної апеллятивної лексики є аналітична деривація – номінація географічних об'єктів словосполученням: *сл'о|зит во|да, со|читси во|да, но|ритси во|да*.

Народні географічні назви представлені різними фонетичними варіантами: *дже^uре|ло, джури|ло, же^uре^u|ло, джере^uл'ице, |джерло, |джурло*. Для назв водних об'єктів характерні такі фонетичні явища: кореляція (перехід *ри* (*ri*) у *ри*) з метатезою голосного *ер* (*ir, ip*) (*кри|ниц'а – кер|ниц'а, кир|ниц'а, к'ір|ниц'і*); характерне вживання дієслова з діалектним постфіксом *-си* чи без постфікса *-с'а* (*сл'о|зитси во|да, со|читси во|да, чу|рит во|да, во|да но|рит*).

Перспективи подальших досліджень. Подальша робота буде спрямована на системне поповнення словника народної географічної лексики Івано-Франківської області, зокрема лексикою тих говірок, які ще не були досліджені. Необхідним є також виявлення нової семантики та семантичних відтінків діалектного лексикону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття. Львів : Світ, 1990. 143 с.
2. Географічна енциклопедія України : у 3 т. / відп. ред. О. М. Маринич (ред.). Київ : УРЕ ім. М. П. Бажана, 1989–1993. Т. 1–3.
3. Горбач О. Словник говірки села Бродина. Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. Львів, 2000. С. 245–364.
4. Григорян Э. А. Словарь местных географических терминов болгарского и македонского языков. Ереван : Айастан, 1975. С. 260
5. Громко Т. В. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини. Київ ; Кіровоград, 1999. 224 с.
6. Гуцульські говірки: Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
7. Гуцульщина. Лінгвістичні етюди. Київ : Наукова думка, 1991. 308 с.
8. Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів Волині. Вид. друге, доповн. і виправ. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. 148 с.
9. Дзензелівський, Й. О. Українські назви для джерела. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Т. 25 (1–2). 1975. S. 149–201.
10. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / ред. О. Мельничук, Т. 1–5. К. : Наукова думка, 1982–2006.
11. Карпенко О. П. Гідронімкон Центрального Полісся / відп. ред. І. М. Железняк. Київ : Кий, 2003. 317 с.
12. Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини. К. : Наукова думка, 1973. 240 с.
13. Лісняк Н. І. Географічна термінологія в мікротопонімії Західного Поділля. *Studia Slavistica. Bun. 10: Ономастика. Топоніміка*. Ужгород, 2009. С. 357–363.
14. Ляшук Б. Ф. Із карпатської географічної термінології. *Питання географії Українських Карпат* : географічний збірник. Львів, 1969 Вип. 9. С. 165–167.
15. Малько Р. Н. Географическая терминология чешского и словацкого языков (на общесловянском фоне). Минск : Наука и техника, 1974. 143 с.
16. Марусенко Т. А. Материалы к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов). *Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика)* / отв. ред. В. В. Мартынов, Н. И. Толстой. М. : Наука, 1968. С. 206–255.

17. Михальчук О. І. Мікротопонімія Підгір'я : дис. ... канд. філол. наук. К., 1998. 213
18. Могитич І. Словник гуцульської будівельної термінології. Історія Гуцульщини. Львів : Логос, 1999. Т. 4. С. 519–537.
19. Никончук М. В. Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся). К. : Наукова думка, 1979. 313 с.
20. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. К. : Наукова думка, 1984. Ч. 1–2.
21. Піпаш Ю. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Розсішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005. 266 с.
22. Румунсько-український словник. Бухарест, 1963. 563 с.
23. Сіденко Н. П. Географічна апелативна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук: Донецьк, 2003. 22 с.
24. Слободян О. В. Географічна народна термінологія українських східно-слобожанських говірок Луганщини : дис. ... канд. філол. наук. Старобільськ, 2017. 586 с.
25. Словарь української мови / ред. Б. Д. Грінченко. К. : Наукова думка, 1996. Т. 1–3.
26. Словарь української мови / ред. Б. Д. Грінченко. К. : Наукова думка, 1997. Т. 4.
27. Словник буковинських говірок / ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.
28. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. К. : Наукова думка, 1977. Т. 1. 631 с.
29. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. К. : Наукова думка, 1978. Т. 2. 592 с.
30. Словник української мови : [в 11 т.]. К. : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.
31. Тимченко Є. К. Історичний словник українського язика. К, 1930–1932. Т. 1.
32. Торчинська Н. М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький : Авіст, 2008. 549 с.
33. Худаш М. Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапелативні утворення) / відп. ред. Павлюк. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2006. 452 с.
34. Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Чернигово-Сумского Полесья. Сумы, 1984. 274 с.
35. Шийка В. Народна географічна термінологія Ровенщини : дис. ... канд. філол. наук. К., 2013. 288 с.
36. Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). К., 1998. 368 с.
37. Шульгач В. П. Словник географічних термінів Західного Полісся. Ономастика України та етногенез східних слов'ян. У: І. М. Желєзняк (відп. ред.). К., 1998. С. 215–226.
38. Шухевич В. Гуцульщина. Репринтне відтворення видання 1899–1907 рр. Верховина, 1997–2000. Ч. 1–5.
39. Яшкін І. Я. Беларускія геаграфічныя назвы: Тапаграфія. Гідралогія. Мінск: Навука і техника, 1971. 256 с.
40. Яшкін І. Я. Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў : Тапаграфія. Гідралогія. Мінск : Беларуская навука, 2005. 808 с.

41. Этимологический словарь славянских языков : Праслав. лек фонд / ред. О. Н. Трубачёва, А. Ф. Журавлёва. М. : Наука, 1974–2011. Вып. 1–37.
42. Козлова Р. М. Структура праславянского слова (праславянское слово в генетическом гнезде). Гомель, 1997. 412 с.
43. Смолицкая Г. П. Гидронимия бассейна Оки в ее отношениях к истории словарного состава русского языка: (Пробл. реконструкции) : дис. ... д-ра филол. наук. М., 1981.
44. Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка. М. : Гос. изд. иностр. и нац. словарей, 1959. Т. I–II.
45. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa : Wiedza powszechna, 1957. 806 s.
46. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculszczyzny. *Prace Onomastyczne*. Kraków. 1950. № 2. 264 s.
47. Nitsche P. Die geographische Terminologie des Polnischen. Köln ; Graz., 1964. 339 s.
48. Rudnicki J. Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny. Lwów, 1939. 255 s.

REFERENCE

1. Buchko, D. H. (1990). The origin of the names of settlements Pokutia. Lviv: Svit. 143 s. [in Ukrainian].
2. Geographical Encyclopedia of Ukraine : in 3 Vol. (1989–1993): In O.M. Marynych, (Ed.). K. : URE im. M. P. Bazhana, T. 1–3. [in Ukrainian].
3. Horbach, O. (2000) Dictionary dictionary of Brodina village. Hutsul talking. *Linguistic and ethno-linguistic studies*. Lviv. S. 245–364. [in Ukrainian].
4. Hryhorian, E. A. (1975) Dictionary of local geographical terms of the Bulgarian and Macedonian languages. Ierivan: Ajastan. 260 s. [in Yerevan].
5. Hromko, T. V. (1999) Dictionary of the folk geographical terms of Kirovohrad region. Kiev ; Kirovohrad. 224 s. [in Ukrainian].
6. Hutsul speeches: A short dictionary. (1997) In Ia. Zakrevska. Lviv. 232 s. [in Ukrainian].
7. Hutsul region. Linguistic sketches (1991): Kiev : Naukova dumka. 308 s. [in Ukrainian].
8. Danyliuk, O. K. (2013). Dictionary of popular geographical terms Volyn. Vyd. druhe, dopovn. i vyprav. Lutsk : Vezha-Druk. 148 s. [in Ukrainian].
9. Dzendzelivskyi, J. O. (1975) Ukrainian names for the source. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Vol. 25 (1–2). s. 149–201. [in Ukrainian].
10. Etymological dictionary of the Ukrainian language : in 7 Vol. (1982–2006): In O.S. Melnychuk, (Ed.). T. 1–5. Kiev: Naukova dumka. [in Ukrainian].
11. Karpenko, O. P. (2003) Hydronomicon of the Central Polesie. In I. M. Zhelezniak, (Ed.). Kiev : Kyi. 317 s. [in Ukrainian].
12. Karpenko, Iu. O. (1973) Toponymy of Bukovina. Kiev : Naukova dumka. 240 s. [in Ukrainian].
13. Lisniak, N. I. (2009) Geographical terminology in the micro-toponymy of Western Podillya. *Studia Slavistica*. Vyp. 10. Onomastics. Toponymics. Uzhhorod. S. 357–363. [in Ukrainian].
14. Liashchuk, B. F. (1969) From Carpathian geographical terminology. *Issues of geography of the Ukrainian Carpathians: a geographical collection*. Lviv. Vyp. 9. S. 165–167. [in Ukrainian].
15. Malko, R. H. (1974) Geographical terminology of the Czech and Slovak languages (against the general Slavonic background). Minsk : Nauka i tichnika. 143 s. [in Belarusian].

16. Marusenko, T. A. (1968) Materials for the dictionary of Ukrainian geographical appellatives (names of reliefs). Polesie (Linguistics. Archeology. Toponymy). In V. V. Martynov, N. I. Tolstoi (Ed.). Moskva: Nauka. S. 206–255. [in Russian].
17. Myhalchuk, O. I. (1998) Microtoponymy of the Highlands: dys. ... kand. filol. nauk. Kiev. 213 s. [in Ukrainian].
18. Mohytych, I. (1999) Dictionary of Hutsul Construction Terminology. History of Hutsulschyna. Lviv : Lohos, Vol. 4. s. 519–537. [in Ukrainian].
19. Nykonchuk, M. V. (1979) Materials on the lexical atlas of the Ukrainian language (Right-bank Polesie). K.: Naukova dumka. 313 s. [in Ukrainian].
20. Onyshkevych, M. J. (1984) Glossary of Boyko's dialects. K. : Naukova dumka, Ч. 1–2. [in Ukrainian].
21. Pipash, Iu. (2005) Materials for the dictionary of Hutsul dialects (Kosiv Polyana and Rozyshka of Rakhiv district of Transcarpathian region). Uzhhorod. 266 s. [in Ukrainian].
22. Romanian-Ukrainian Dictionary. (1963): Buharest. 563 s. [in Ukrainian].
23. Sidenko, N. P. (2003) The geographic appeal vocabulary of the Eastern stepes of Central Donetsk region : avtoref. ... kand. filol. nauk. Donetsk. 22 s. [in Ukrainian].
24. Slobodian, O. V. (2017). Geographical folk terminology of Ukrainian Eastern Slavic dialects of Lugansk region : dys. ... kand. filol. nauk. Starobilsk. 586 s. [in Ukrainian].
25. Dictionary of the Ukrainian language. (1996): In B. D. Hrinchenko, (Ed.). K. : Naukova dumka, Vol. 1–3. [in Ukrainian].
26. Dictionary of the Ukrainian language. (1997): In B. D. Hrinchenko, (Ed.). K. : Naukova dumka, Vol. 4. [in Ukrainian].
27. Dictionary of Bukovynian dialects (2005): In N. V. Huivaniuk, (Ed.). Chernivtsi : Ruta. 688 s. [in Ukrainian].
28. Dictionary of Old Ukrainian XIV–XV centuries. (1977). K. : Naukova dumka, Vol. 1. 631 s. [in Ukrainian].
29. Dictionary of Old Ukrainian XIV–XV centuries. (1978). K. : Naukova dumka, Vol. 2. 592 s. [in Ukrainian].
30. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes. (1970–1980). K. : Naukova dumka, Vol. 1–11. [in Ukrainian].
31. Tymchenko, Ie. K. (1930–1932) Historical Dictionary of the Ukrainian Language. K, Vol. 1. [in Ukrainian].
32. Torchynska, N. M. (2008) Dictionary of own geographical names of Khmelnytsky region. Khmelnytskyi : Avist. 549 s. [in Ukrainian].
33. Hudash, M. L. (2006) Ukrainian Carpathian and Carpathian names of settlements (appellative formations). In S. Pavliuk, (Ed.). Lviv : Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy. 452 s. [in Ukrainian].
34. Cherepanova, Ie. A. (1984) National geographical terminology of Chernihiv-Sumy Polesye]. Sumy. 274 s. [in Ukrainian].
35. Shyika, S. V. (2013) Folk geographical terminology of Rivne region: dys. ... kand. filol. nauk. K., 288 s. [in Ukrainian].
36. Shulhach, V. P. a (1998) The Slavonic Hydronymic stock (reconstruction fragment). K., 368 s. [in Ukrainian].
37. Shulhach, V. P. б (1998): Dictionary of geographical terms of Western Polesie. The onomastics of Ukraine and the ethnogenesis of the Eastern Slavs. K. S. 215–226. [in Ukrainian].

38. Shuhevych, V. (1997–2000) Hutsulshchyna. Repryntne vidtvorennia vydannia 1899–1907 rr. [Hutsul region. Reprinted reproduction of the 1899–1907]. Verhovyna, Ч. 1–5. [in Ukrainian].
39. Iashkin, I. Ia. (1971) Belarusian geographical names: Topography. Hydrology. Minsk : Science and Technology. [in Belarusian].
40. Yashkin, I. Ia. (2005) Dictionary of Belarusian local geographical terms: Topography. Hydrology. Minsk : Belarusian Science. 808 [in Belarusian].
41. Etymological dictionary of Slavic languages: Praslav. cure fund. (1974–2011): In: ON Trubacheva, AF Zhuravleva (Ed.). M. : Science, Iss. 1–37. [in Russian].
42. Kozlova, R. M. (1997) The structure of the Slavic word (Slavic word in the genetic nest). Gomel. 412. [in Belarusian].
43. Smolitskaya, G. P. (1981) Hydronymia of the Oka basin in its relations to the history of the dictionary composition of the Russian language: Prob. ... kand. filol. science. M. [in Belarusian].
44. Preobrazhensky, A. G. (1959) Etymological Dictionary of the Russian Language. M. : It ed. foreign and nat. dictionaries, T. I – II. [in Russian].
45. Brückner, A. (1957) Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa : Wiedza powszechna. 806 s. [in Polish].
46. Hrabec, S. (1950) Nazwy geograficzne Huculszczyzny. *Prace Onomastyczne*. Kraków, № 2. 264 s. [in Polish].
47. Nitsche, P. (1964) Die geographische Terminologie des Polnischen. Köln ; Graz. 339 s. [in Ukrainian].
48. Rudnicki, J. (1939) Nazwy geograficzne Bojkowszczyzny. Lwów. 255 s. [in Ukrainian].

**CHARACTERISTICS OF LEXICO-SEMANTIC GROUPS OF
«GROUNDWATER» NAMES: SEMANTICS AND ETHYMOLOGY (BASED
ON IVANO-FRANKIVSK REGION, UKRAINE)**

Svitlana LYCHUK

*Candidate of Philology Sciences, Associate Professor,
Department of Linguistics, Ivano-Frankivsk National Medical University*

(Ukraine, Ivano-Frankivsk)

E-mail: svitlanavl@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-4508-7368

Implementation of names with «groundwater» semantics in the dialect of Ivano-Frankivsk region has been analyzed, variations in the meanings of fixed lexemes have been singled out as well as the peculiarity of nominating geographical realias has been determined. Folk names are divided into natural (expressing different signs of nomination) and artificial. Thematic group of lexis conveying the meaning of water realias includes three lexico-semantic groups (LSG): «Groundwater», «Source», «Well». LSG «Source» encompasses following microfields: «Source», «Source Origin», «Source with salty water», «Source with cold (relatively warm) water». The systematic scientific analysis of folk geographic names conveying the meaning of water realias has shown that such geographical nomenclature preserves archaic features, the basis of which are general terms with transparent semantics of Slavic origin, although there are cases of borrowings from foreign languages, too; certain national names are used only on the territory under study. The nomination of geographical objects of «groundwater» is dominated by one-word nouns, rarely by substantivized adjectives. Derivative names are characterized by word-building patterns, motivated by verb stems. The most productive

way of building appellate names is a morphological method, particularly the suffixal one. Folk geographic names are also represented by different phonetic variants.

The geographic appellative vocabulary of Ivano-Frankivsk region has not been the subject of a special thorough and comprehensive systematic scientific research.

The relevance of the study of the appellate geographical vocabulary of Ivano-Frankivsk region is due to the insufficient level of its study and the importance of such studies for Ukrainian and Slavic linguistics.

The purpose of our article is to submit appellatives of 'groundwater' and to trace the peculiarities of the nomination of such realities in the national geographical term system of the studied territory.

The national geographical nomenclature for groundwater designation retains archaic features, which confirms the constancy and preservation of this layer of vocabulary.

Key words: *lexico-semantic group, lexeme, semantics, geographical name, appellative, ground water.*

Статтю подано до редколегії 6.11.2019.